

EL TURISME COM A PRINCIPAL DINAMITZADOR DELS CANVIS PRODUÏTS EN EL PAISATGE BALEAR EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX.

“El paisatge és una part del territori tal com la percep la població, el qual resulta de l'acció dels factors humans i/o naturals i de les relacions que s'estableixen entre ells”. Aquesta és la definició que en dona la Convenció europea del Paisatge (Florència, 2000). Per tant el paisatge s'entén com quelcom dinàmic, en contínua transformació, amb capacitat per assimilar modificacions sempre que aquestes no siguin brusques, massa ràpides o massa importants.

Segons Joan Nogué (“Paisatge i identitat territorial en un context de globalització” conferència, octubre, 2005) les modificacions del paisatge per part dels homes, en el passat, eren lentes, prolongades en el temps i –precisament per això- fàcilment absorbibles per la naturalesa. Els elements nous entraven a formar part del paisatge d'una forma, podriem dir-ne, natural, i així, gradualment s'inserien en el quadre psicològic de la gent.

Fins a una època recent el manteniment del paisatge estava assegurat pels qui s'en beneficiaven, bàsicament agricultors i ramaders, llevat de les zones urbanes. Això va donar lloc al que normalment s'anomena com a paisatge tradicional, la representació del qual l'han feta palesa multitud d'artistes –sobretot des de finals del segle XIX- creant uns clixés amb uns valors estètics, simbòlics i identitaris que estan vigents encara avui en dia.

Però els canvis a Mallorca –i a gran part del món- s'han succeït molt ràpidament. Avui, l'abandó o la transformació d'aquests paisatges tradicionals són els símptomes que ens assenyalen que hi ha hagut un canvi en l'utilització de l'espai.

Hi ha un factor en el cas illenc que és, amb diferència, el que més ha contribuït a la transformació del paisatge. Es tracta, sens dubte, del turisme.

Onofre Rullà, en la conclusió de la seva obra “L'ordenació territorial a les Balears (segles XIX i XX)” diu que “el creixement econòmic i la transformació del territori que han viscut les Balears des que el turisme ens va fer europeus no té parangó”. L'afirmació, avalada per l'estudi que la precedeix, és contundent i no deixa lloc a cap dubte.

Les zones turístiques són molt dinàmiques, evolucionen molt ràpidament. En el cas de les Balears entenem que les zones turístiques no són únicament aquelles creades especialment per acollir als visitants, sinó que tot el territori es pot qualificar de zona turística perquè de forma directa o indirecta hi està sotmès. En aquest sentit l'objecte de la present proposta s'estendrà a tot el territori illenc.

L'OBSERVACIÓ FOTOGRÀFICA DELS PAISATGES MODIFICATS PEL TURISME.

En un context de canvi accelerat com el que vivim des de fa gairebé cinquanta anys es fa necessària –i urgent al nostre parer- la documentació fotogràfica, feta d'una manera sistemàtica i amb rigor, dels paisatges de les illes. L'observació fotogràfica del paisatge consisteix en seguir-ne la seva evolució per tal d'analitzar-ne els canvis, comprendre-los millor i, sobretot, no oblidar-los, o dit d'una altra manera: conèixer el paisatge que teniem, veure el que tenim i que això ens serveixi per reflexionar sobre quin paisatge tendrem o volem pel futur.

El projecte es basa en utilitzar la fotografia per a documentar aquests canvis en el paisatge des d'un doble aspecte:

- 1- La creació de sèries fotogràfiques a partir d'itineraris fotogràfics que anirien fotografiant i re-fotografiant els mateixos llocs anualment per tal de veure'n la seva evolució (això ens donaria dades exactes de l'evolució del paisatge en l'actualitat)
- 2- La recerca de material gràfic existent del paisatge al llarg de la història (dibuixos, gravats, pintures i fotografia) que ens mostraria un territori pre-turístic, inèdit per a la majoria de nosaltres i que podria servir com a punt de partida de l'anàlisi.

Tota aquesta informació es recolliria en un "Centre de documentació del paisatge", lloc que centralitzaria tota la informació gràfica del paisatge, tant la històrica com l'actual.

Les finalitats d'aquest "Centre de documentació del paisatge" serien:

- Oferir una base de dades gràfiques del paisatge ben datades i documentades que facilitaria el treball dels especialistes (arquitectes, urbanistes, biòlegs,

enginyers, historiadors, geògrafs, etc) i de l'Administració Pública. Així com també dels mitjans de comunicació i del públic en general.

-Posar en marxa la realització d'itineraris fotogràfics a la manera que es fa, per exemple, a França, i dels quals en parlaré a continuació.

-Difondre tot aquest material a través de publicacions, edició de material didàctic adreçat als estudiants, conferències i exposicions, per tal -com diu Riccardo Priore (Derecho al paisaje, derecho del paisaje, 1999)- "d'educar i concienciar a la població sobre els valors del paisatge i les transformacions que pateix".

ELS ITINERARIS FOTOGRÀFICS.

Un itinerari fotogràfic és un projecte d'observació fotogràfica del territori que es basa en la delimitació d'un espai determinat sobre el qual s'estableixen uns punts de vista des dels que es fotografiarà el paisatge, a intervals regulars i mantenint el mateix enquadrament, per tal de tenir una successió d'imatges que, amb el pas del temps, permetran la seva comparació i, a partir d'aquí, l'anàlisi dels canvis que hagin tingut lloc.

Aquest itinerari està dirigit per un grup de professionals entre els quals hi ha un fotògraf que és qui proposa les imatges i qui realitza la fotografia i la re-fotografia del paisatge. Cada fotografia va acompanyada d'una fitxa allà on es recullen totes les dades referents a la imatge: coordenades, localització i croquis, càmera, format, data i hora, observacions, etc.

Les sèries fotogràfiques ens donaran, amb el temps, una visió estroboscòpica d'un mateix lloc, és a dir, es congelaran instants d'un mateix paisatge al llarg dels anys, de manera que podrem veure'n la seva evolució. D'aquesta manera poden aportar una mirada incisiva sobre les contradiccions i ruptures del paisatge i poden ajudar a prendre les mesures de correcció necessàries.

Quant als paisatges que s'haurien de fotografiar, cal partir del que diu la Convenció Europea del Paisatge: el paisatge és tot i no únicament aquells llocs amb unes característiques estètiques o patrimonials excepcionals.

Partint d'aquesta premisa, quan es defineixen els límits d'un itinerari s'ha de tenir en compte els punts que cal destacar, les problemàtiques, els projectes d'ordenació vigents, i altres temes que puguin ser seguits pel discurs fotogràfic.

Sense entrar en qüestions tècniques, només faré referència a un aspecte molt general, però que cal tenir en compte. Si ens hem d'atendre a la definició del paisatge que hem exposat al principi ("una part del territori tal com la percep la població"), pens que les sèries fotogràfiques es faran sempre des de llocs accessibles i públics. Per una part per assegurar al màxim la possibilitat de la re-fotografia i, per altra, perquè cal tenir present que el paisatge depèn de com el percep la població, de manera que no hi tenen cabuda aquí –i ens referim només als itineraris- les fotografies aèries o les de satèl·lit.

DOS CASOS D'EVOLUCIÓ PAISATGÍSTICA DE BALEARS: A PARTIR DELS DIBUIXOS DE RAFAEL ISASI (1913-2008) I DE LES BOTIGUES DE PALMA (1983-2008)

Per il·lustrar les intencions que s'han esbrinat en aquest text mostraré dos exemples d'evolució del paisatge, urbà i natural, a través de la fotografia i el dibuix. En primer lloc a partir d'un dibuix fet per Rafael Isasi a principis del segle passat, 1913, a tall d'exemple es pot veure un dibuix de la zona de Magalluf –que podríem qualificar de pre-turístic- i una fotografia feta, respectant al màxim l'enquadrament d'aquell mateix lloc, quasi cent anys més tard (any 2008). El canvi és espectacular. La zona de Magalluf ha evolucionat directament sota la influència del boom turístic. A principis del segle XX la ruralia és dominant, es treballa el camp i la natura té una presència important. A principis del segle XXI l'urbanització ha colonitzat el territori, els camins s'han asfaltat i han sorgit multitud d'habitatges i tota una sèrie d'infraestructures destinades a l'oci (Figura 1).

En segon lloc i a partir d'un treball que varem realitzar ja fa anys (Jaume Gual, Façanes de botigues de Palma, 1986) i per il·lustrar la idea de sèrie fotogràfica, presentem una sèrie de tres imatges d'un mateix comerç, com exemple concret un

estanc del carrer de Sant Magí de Palma. La re-fotografia no s'ha realitzat amb regularitat, però ens serveix per mostrar la idea del seguiment del canvi. Entre la primera imatge i la darrera hi ha gairebé vint-i-sis anys. L'evolució és ben visible i en tot cas, podríem dir-ne que lògica (Figura 2).

En ambdós exemples la fotografia no pren part, només presenta el que registra l'objectiu. És l'estat dels fets sense cap mena de discurs subjectiu. L'estat dels fets és el discurs.

BIBLIOGRAFIA

- Gual Carbonell, Jaume (1986). *Façanes de botigues de Palma*. Palma.
- Ministère de l'Écologie, de l'énergie, du Développement durable et de l'Aménagement du territoire (2008). *Itinéraires photographiques. Méthode de l'Observatoire photographique du paysage*. Paris
- Observatoire de l'environnement de Corse. *Mémoire de paysages. Evolution des paysages de Corse*. Corte.
- Priore, Riccardo (2002). *Derecho al paisaje, derecho del paisaje*. A Paisaje y Ordenación del Territorio, Consejería de Obras Públicas y Transportes, Junta de Andalucía-Fundación Duques de Soria.
- Rullàn, Onofre (2007). *L'ordenació territorial a les Illes balears (segles XIX i XX)*. Palma.
- Uyttenhove, Pieter (ed.) (2006). *Recollecting landscapes. Herfotografie, geheugen en transformatie 1904 – 1980 – 2004*. Ghent

La observación fotográfica del paisaje turístico. Una propuesta para documentar su evolución.

Gual, J.

Después de constatar que el turismo es el factor que más ha contribuido a la transformación del paisaje en Balears, se propone hacer un seguimiento de ese cambio mediante la puesta en marcha de itinerarios fotográficos y la creación de un Centro de Documentación del Paisaje desde el cual se gestionaría toda la información.

Palabras clave: turismo, fotografía, paisaje.

The photographic observation of the touristic landscape. A proposal to document its evolution.

Gual, J.

After stating that tourism is the most important factor in contributing to the transformation of the landscape in the Balearic Islands, a follow-up study of these changes has been proposed, photographic itineraries will start and a Landscape Documentation Center will be create to process all the information.

Keywords: tourism, photography, landscape.

ANY 1913

ANY 2008

ANY 1983

ANY 2007

ANY 2009